

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja 2001 óta működik. A ma már a magyar vonatkozású nyelvészeti vizsgálatok Kárpátalján egyértelműen legismertebb tudományos műhelyében folyó nemzetközi és központi, intézeti kutatási programok mellett minden munkatárs egyéni témakörben is folytat vizsgálatokat. A tanulmánygyűjtemény az ezekben a témakörökben született legfrissebb kutatási eredményekből ad körképet, bemutatva, hogy milyen elméleti és gyakorlati problémákkal foglalkoznak a beregszászi nyelvészeti kutatóközpont munkatársai, valamint a kutatóintézettel és a kutatókkal különböző kutatási programokban együttműködő nyelvészek, oktató-kutatók.

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

**SZERKESZTETTE:
CSERNICKÓ ISTVÁN
MÁRKU ANITA**

UNGVÁR, 2019

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból V.

ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІСТИТУТ ІМ. Ф. РАКОЦІ ІІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІМ. АНТОНІЯ ГОДИНКИ

II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA
HODINKA ANTAL NYELVÉSZETI KUTATÓKÖZPONT

A NYELVÉSZET MŰHELYEIBŐL

Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti
Kutatóközpont kutatásaiból V.

Szerkesztette:
CSERNICKÓ ISTVÁN
MÁRKU ANITA

AUTDOR-SHARK
UNGVÁR, 2019

УДК:81'1:001.814

Ny93

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja 2001 óta működik. A ma már a magyar vonatkozású nyelvészeti vizsgálatok Kárpátalján egyértelműen legismertebb tudományos műhelyében folyó nemzetközi és központi, intézeti kutatási programok mellett minden munkatárs egyéni témakörben is folytat vizsgálatokat. A tanulmánygyűjtemény az ezekben a témakörökben született legfrissebb kutatási eredményekből ad körképet, bemutatva, hogy milyen elméleti és gyakorlati problémákkal foglalkoznak a beregszászi nyelvészeti kutatóközpont munkatársai, valamint a kutatóintézettel és a kutatókkal különböző kutatási programokban együttműködő nyelvészek, oktató-kutatók.

A kötet megjelenését támogatta:

A borítón látható grafika Jankovich Mária munkája, a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága gyűjteményéből és a társaság elnökének engedélyével került felhasználásra

Lektorálta:

Dr. Bárány Erzsébet, PhD
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Dr. habil. Zoltán András, DSc
ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet

ISBN 978-617-7132-98-0

© A szerzők, 2019
© A szerkesztők, 2019

TARTALOM

Szerkesztői előszó	7
I. A nyelvészet műhelyeiből	11
Márku Anita – Bartha Csilla: <i>Multimodalitás és transzlingvális gyakorlatok a kárpátaljai internetezők nyelvhasználatában</i>	13
Fenyvesi Anna: <i>Veszélyeztetett nyelvek a digitális korban: A digitális nyelvhasználat támogatása és kutatása</i>	29
Máté Réka: <i>„Így zajlik az élet a nyelvhatáron”: egy többnyelvű kárpátaljai település bemutatása</i>	44
Gazdag Vilmos: <i>A kárpátaljai magyar nyelvhasználat archaizálódó szovjetizmusai egy kérdőíves felmérés adatai alapján</i>	54
Csernicskó István – Hires-László Kornélia: <i>Nyelvhasználat Kárpátalján a Tandem 2016 adatai alapján</i>	65
II. Nyelvi tájkép	81
Tóth-Orosz Enikő: <i>A magyar nyelv megjelenése a szimbolikus térben: Beregszászi járási települések példája alapján</i>	83
Karmacsi, Zoltán: <i>Linguistic Landscape of Transcarpathia’s Tourism</i>	101
Черничко Степан: <i>Роль громадських активістів у формуванні мовного ландшафту та мовної політики</i>	125
III. Nyelvpedagógia	135
Vančo, Ildikó: <i>Teaching Slovak language in schools with Hungarian as the language of instruction in Slovakia: General overview</i>	137
Beregszászi Anikó – Dudics-Lakatos Katalin: <i>Utak és tévutak az anyanyelvi nevelésben a kárpátaljai magyar középiskolákban</i>	150
Márku Anita: <i>A magyar mint (második) idegen nyelv oktatása a kárpátaljai iskolákban: tantervek</i>	165

IV. Nyelv, politika és társadalom	179
Брензович Василь, – Товт Михайло: <i>Проект закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» і європейська інтеграція України</i>	181
Csernicskó István: <i>A kutatói etika és a politikai meggyőződés</i>	188
Lechner Ilona: <i>Az erkölcs fogalma politikai kontextusban</i>	212
Fedinec Csilla: <i>A bordély, a kocsmá, a betyár és a határon túlra szakadt rokon legendája, avagy Kárpátalja a cseh filmekben</i>	223
A kötet szerzői	235

NYELVHASZNÁLAT KÁRPÁTALJÁN A TANDEM 2016 ADATAI ALAPJÁN

Cserniczkó István – Hires-László Kornélia

A kutatásról

2016 nyarán *Tandem 2016* címmel 5 kutatóintézet együttműködésében végeztünk kérdőíves szociológiai vizsgálatot Kárpátalján. A munkát a Nemzetpolitikai Kutatóintézet, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontja és Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézete, illetve a Momentum Doctorandus társadalmi szervezet végezte, az ukrán lakosság körében végzett terepmunka kivitelezésében pedig az Ungvári Nemzeti Egyetem Szociológiai és Szociális Munka Tanszéke, valamint a Kárpáti Közvélemény-kutató Központ működött közre.

A kutatás Kárpátalja lakosságának együttélési viszonyait vizsgálta különös tekintettel az ukrán és a magyar lakosságra. A kérdőív ezen belül kitért a lakosság általános helyzetének, nyelvhasználatának, értékrendjének, társadalmi közérzetének, migrációs tapasztalatainak felmérésére, valamint Magyarország Kárpátalja-politikájának értékelésére.

A vizsgálat hiánypótló, hiszen Ukrajnában 2001 óta nem tartottak népszámlálást, így alig rendelkezünk friss és hiteles adatokkal a régió lakosságának nemzetiségi és anyanyelvi összetételéről, nyelvismeretéről stb. A számtalan ukrainai szociológiai vizsgálatban Kárpátalja csupán marginálisan jelenik meg, hisz ez a régió az ország területének mindössze 2,1%-át adja, lakossága pedig (az első és mindeddig egyetlen ukrainai népszámlálás adatai alapján) Ukrajna összlakosságának alig 2,6%-át teszi ki. Az országos szociológiai kutatások kárpátaljai (al)mintája ezért gyakorlatilag semmit sem mond el a régióban élő emberekről. Az ország népességének 0,3-át képviselő magyar nemzetiségű állampolgárok pedig szinte meg sem jelennek az országos szociológiai vizsgálatokban, láthatatlan szereplők. Kárpátalja felnőtt lakosságának nem kizárólag magyar szempontú szociológiai vizsgálata szinte egyedülálló a térségben. Az pedig, hogy Kárpátalja ukrán és magyar felnőtt népességét egyszerre, azonos szempontok szerint vizsgálják, a régió kutatás-történetében számít újdonságnak.

Összesen 1212 adatközlőt kérdeztünk meg 74 kutatóponton (magyarul 44 településen, ukránul 55 helységben), ezek közül 24 kutatóponton magyar és ukrán nyelven egyaránt folyt kérdőívezés. Összesen 97 kérdezőbiztos vett részt az adatfelvételben. Az adatközlők közül 814-en ukrán, 398-an magyar nyelven töltötték ki a kérdőívet. Az adatközlők 59,6%-a (721 fő) ukrán, 37,6%-a (455 fő) magyar nemzetiségűnek vallotta magát. A megkérdezettek 57,9%-a (702 fő) ukrán, 38,7%-a (469 adatközlő) magyar anyanyelvű volt. A minta súlyozott változata megalapozottan tekinthető a 18–64 éves kárpátaljai ukrán és magyar népesség nem arányosan rétegzett reprezentatív mintájának (életkor, nem, iskolázottság és lakóhely szerint).

Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a Tandem 2016 kutatás adatai alapján az adatközlők milyen nyelvet/nyelveket használnak bizonyos helyzetekben.

Nyelvválasztás a különböző helyzetekben

Az ukrainai nyelvi helyzetről számos összefoglaló elemzés készült. A kutatók körében konszenzus van abban, hogy Ukrajnában két nagy nyelv uralja a nyelvhasználati szinterek legnagyobb részét: az ukrán és az orosz (Besters-Dilger 2008, 2009; Bowring 2014; Shumlianskyi 2010). Bilaniuk szerint „Ukrajnában mindenki kétnyelvű, különböző mértékben” (Bilaniuk 2010: 109).

A nyelvek használata a különböző nyelvhasználati szintereken számtalan kutatás tárgya Ukrajnában. Az ország különböző régióban más-más nyelv használata dominál a mindennapokban (Cserniczkó 2016). Nyugat-Ukrajnában és az ország középső részén egyértelműen az ukrán a leggyakrabban használt nyelv. Északkeleten kissé az orosz felé billen a mérleg nyelve, és sokan használják a szurzsikot¹ (Масенко 2010: 68; 2011: 4–6.; Bernsand 2001: 38–47). Kelet- és Dél-Ukrajnában azonban az ukrán nyelv használata aránya nagyon alacsony, az orosz messze a leggyakrabban használatos nyelv. A kutatások adatai alapján egyértelmű, hogy Ukrajnában mind az orosz, mind az ukrán nyelv használatai köre széles körű, a társadalom jelentős része mindkét nyelvet használja.

A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén című kutatási program keretében azonos szempontok szerint vizsgálták a kutatók Trianon nyelvi következményeit (Kontra 1998: 13–15). Egyebek mellett azt is megvizsgálták, hogy a Magyarországgal szomszédos államokban élő magyar közösségek milyen nyelveket

---

¹ Az ukrán értelmező szótárak szerint a szurzsik [суржик] szó első jelentése: rozs és a búza, vagy rozs és árpa, esetleg árpa és zab keverékét jelenti.

használnak különböző élethelyzetekben. A kutatási program egyik legfőbb ide vonatkozó tanulsága, hogy:

„A templomban és a családban szinte mindenki magyarul beszél, de a lakásból kilépve egyre kevesebben használják a magyart. (...) A családban alacsony, a nyilvános helyzetekben magas az államnyelv használati aránya”, illetve hogy „valamennyi régióban azonos szinteken csökken a magyar nyelv használati aránya, és ezzel párhuzamosan emelkedik a többségi nyelv. Azt is megfigyelhetjük, hogy minél távolabb kerülünk a privát szférától es közeledünk a formális színterek felé, úgy emelkedik az államnyelv használatát jelző görbe, és esik a magyar nyelvet jelölő” (Beregszászi – Cserniczkó 2004: 62–63).

A Tandem 2016 adatai egyrészt alátámasztják, másrészt árnyalják a fent említett kutatások eredményeit. Amint az a 7. és 8. táblázatban látszik, Kárpátalján teljesen természetes, hogy egyazon helyzetben több nyelv is használatos: mind az ukrán, mind a magyar alminta nyelvhasználatára az jellemző, hogy szinte minden beszédhelyzetben több nyelven beszélnek, írnak, olvasnak az adatközlők.

Érdekes, hogy az ukrán mintában az ukrán nyelv (a szomszédokkal, barátokkal és iskolatársakkal való kommunikációt és a bevásárlást kivéve) szinte minden helyzetben 80% fölötti arányban megjelenik. Az államnyelv használati aránya egyértelműen a hivatalokban a legmagasabb: itt az ukránul megkérdezettek 92%-a használja az ukrán nyelvet. Kárpátalján tehát az ukrán nyelv betölti államnyelvi funkcióját, egyértelműen dominál a hivatali életben.

A magyar nyelv előfordulása a barátokkal és a szomszédokkal folytatott érintkezésben, valamint tévénéskor a leggyakoribb: az ukrán mintában csupán ezeken a helyzetekben használja az adatközlők több, mint tizede nyelvünket. S bár a Szovjetunió már 25 éve széthullott, és annak ellenére, hogy a Krím 2014-es orosz annexiója és az ország keleti részein kitört fegyveres konfliktus következményeként az orosz nyelvű rádió- és tévéadásokat betiltották Ukrajnában, az orosz nyelv megjelenése épp a televízió-nézés, valamint az interneten és a közösségi oldalakon történő böngészés terén a legmagasabb (6. táblázat). Abban, hogy a kérdőívet ukránul kitöltők 27,2%-a szokott oroszul is tévénézni, az is közrejátszhat, hogy az ukrainai tévéadók műsorainak jelentős része kétnyelvű; gyakran egyazon műsoron belül ukrán és orosz nyelven is beszélnek a műsorvezetők, vendégek, riportalanyok (Bilaniuk 2010). Az adatokból az is látható, hogy a kárpátaljai ukránok körében az orosz nyelv funkcionális megterheltsége, előfordulási gyakorisága valamivel magasabb, mint a magyar nyelv: a vizsgált helyzetek többségében az ukrán adatközlők gyakrabban használják az orosz, mint a magyart (1. táblázat).

1. táblázat. Az ukrán, magyar és orosz nyelv megjelenési gyakorisága különböző nyelvhasználati szintereken az ukrán almintában (a kérdésre válaszolók %-ban)

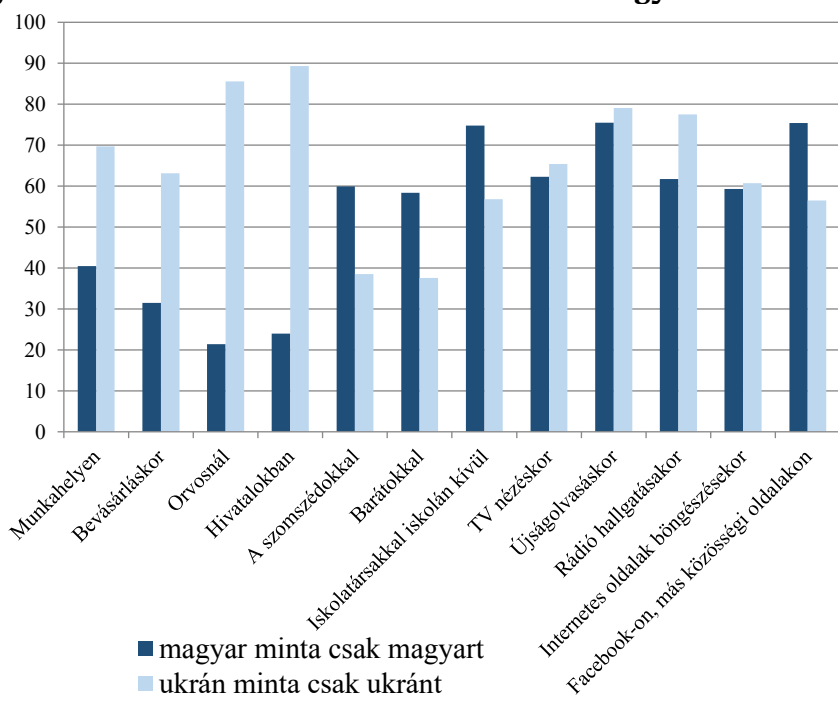
	az ukránt	a magyart	az oroszzt
Munkahelyen	85,9	8,7	8,5
Bevásárláskor	78,5	9,4	6,7
Orvosnál	88,8	3,8	5,3
Hivatalokban	92,0	3,6	2,9
A szomszédokkal	69,4	14,0	12,7
Barátokkal	69,1	16,2	16,2
Iskolatársakkal iskolán kívül	72,5	8,8	11,3
TV nézéskor	86,1	12,4	27,2
Újságolvasáskor	87,8	7,9	18,3
Rádió hallgatásakor	87,3	7,8	18,8
Internetes oldalak böngészésekor	87,5	8,8	34,0
Facebookon és más közösségi oldalakon	88,6	9,3	32,8

Adataink alapján kitűnik, hogy a kárpátaljai magyarok az ukrán függetlenség negyedszázada alatt az orosz mint hivatalos/hivatali nyelv használatáról fokozatosan átálltak az ukrán nyelv használatára azokban a helyzetekben, ahol nem használhatják (kizárólag) a magyar nyelvet: az államnyelv használati gyakorisága messze meghaladja az orosz nyelv előfordulási gyakoriságát (Cserniczkó 2010a). Az is látható ugyanakkor, hogy a magyar almintá nyelvhasználatát tekintve egyértelműen magyar domináns: két helyszín kivételével a magyar nyelv megjelenési gyakorisága magasabb, mint az ukráné; az államnyelvet csak a hivatalokban és az orvosnál használják többen, mint a magyart. Jól látszik az adatokból az is, hogy a kárpátaljai magyar közösség információs terét is a magyar nyelv dominálja: tévénézés, újságolvasás, rádiózás, internetezés, illetve a közösségi hálók használata közben a legmagasabb a magyar nyelv előfordulásai aránya (2. táblázat). Ezek az eredmények megegyeznek a kárpátaljai magyar közösségben végzett korábbi szociolingvisztikai kutatások adataival (Cserniczkó 1998; Molnár 2010).

2. táblázat. Az ukrán, magyar és orosz nyelv megjelenési gyakorisága különböző nyelvhasználati szintereken a magyar almintában (a kérdésre válaszolók %-ban)

	az ukránt	a magyart	az orosz
Munkahelyen	46,3	84,2	15,0
Bevásárláskor	52,1	83,4	13,3
Orvosnál	64,8	62,0	12,2
Hivatalokban	61,4	53,6	12,4
A szomszédokkal	28,4	86,8	5,9
Barátokkal	27,5	88,4	7,9
Iskolatársakkal iskolán kívül	25,3	90,3	3,5
TV nézéskor	35,3	95,4	10,1
Újságolvasáskor	25,2	94,2	5,2
Rádió hallgatásakor	38,0	92,5	5,5
Internetes oldalak böngészésekor	33,7	93,6	12,0

1. ábra. Az anyanyelv kizárólagos megjelenése különböző nyelvhasználati szintereken az ukrán és a magyar almintában

Látható, hogy a kizárólag a magyar nyelvet használók aránya csak az informális, a magánszférához sorolható helyzetekben kimagasló. A magyarok csupán a szomszédokkal, a barátokkal, az iskolatársakkal és a közösségi hálón történő kommunikáció során használják az ukrán minta adatközlőinél gyakrabban kizárólag a magyar nyelvet (1. ábra).

A turisztikai útvonalakat propagáló Lonely Planet oldalon úgy jelenik meg Kárpátalja, mint amely „*olvasztótégelye a magyar, a szlovák, az ukrán és a roma kultúráknak, és lenyűgöző társadalmi elegy. Otthona Ukrajna legjobb vörösborainak és a legáthathatatlanabb nyelvjárásoknak (a helyiek azt állítják, hogy kárpátaljaiul beszélnek)*”.²

Ezek az „áthathatatlan” nyelvjárások, melyeket sokan „kárpátaljai”-nak neveznek (Márku 2013), a hivatalos ukrán akadémiai álláspont szerint az ukrán nyelv helyi, regionális nyelvjárásai (Чучка 2000: 526–527; Німчук 2000; Савайська 2011: 285–286). Mások viszont úgy vélik, hogy ezek az ukrántól különálló ruszin nyelv területi változatai (Капраль – Поп 2001). Anélkül, hogy ebben a politikai, és nem nyelvészeti kérdésben állást foglalnánk,³ azt tényként rögzíthetjük, hogy ezek a sajátos, az ukrán kodifikált sztenderd nyelvváltozattól (irodalmi és köznyelvtől) jelentős mértékben eltérő nyelvváltozatok Kárpátalja egyik turisztikai brendjévé, gazdaságilag is konvertálható erőforrássá váltak (Cserniczkó 2014). Jelentőségüket mutatja, hogy használati gyakoriságuk jelentős mind az ukrán, mind pedig a magyar alminta adatközlőinél (3. táblázat). A kérdőívet ukránul kitöltők körében a helyi regionális dialektus használati gyakorisága a leginformálisabb helyzetekben (a barátokkal és szomszédokkal való érintkezésben) meghaladja az ukrán és más nyelvek előfordulási gyakoriságát.

A 3. táblázatban bemutatott adatokhoz kapcsolódóan érdekes, hogy az ukrán mintában sokan válaszolták azt, hogy a családban „kárpátaljai nyelvjárásban” (is) beszéltek/beszélnek. A megkérdezettek 6-7 éves korában 129 családban (az adatközlők 16,1%-ánál) beszéltek otthon nyelvjárásban; a felmérés idején pedig 131 megkérdezett (16,4%) válaszolta azt, hogy otthon, családi körben

---

² <http://www.lonelyplanet.com/ukraine/transcarpathia/introduction> (letöltés ideje: 2016. 09. 18.). Eredetiben: „(it is) a melting pot of Hungarian, Slovak, Ukrainian and Roma cultures and has a fascinating social mix. It's also the home of Ukraine's best red wines and most impenetrable dialects (locals claim to speak Transcarpathian)”.

³ Erről bővebben lásd Cserniczkó 2013; 2017.

nyelvjárásban társalognak.⁴ A nem sztenderd regionális dialektus gyakori és széles körű használatából ennek a nyelvváltozatnak a magas presztízisére következtethetünk (Csernicskó 2014). A nyelvjárás magas presztízse, gyakori használata a regionális identitást is erősítheti.

3. táblázat. A helyi (kevert) ukrán nyelvváltozat használati aránya különböző helyzetekben az ukrán és magyar almintában (%-ban)

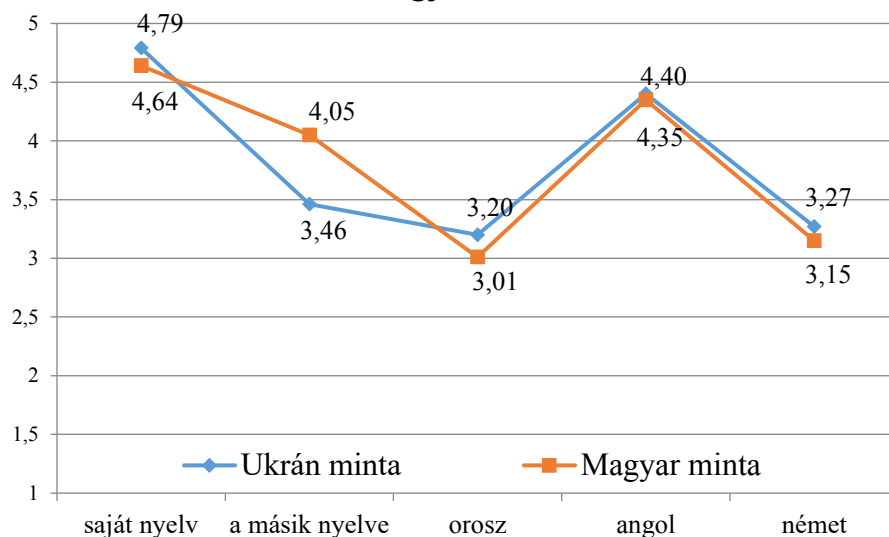
	ukrán minta	magyar minta
Munkahelyen	43,2	27,4
Bevásárláskor	59,6	28,9
Orvosnál	30,6	23,5
Hivatalokban	22,5	21,2
A szomszédokkal	77,8	13,1
Barátokkal	74,1	14,6
Iskolatársakkal iskolán kívül	58,7	4,6
TV nézéskor	31,6	2,9
Újságolvasáskor	26,6	2,3
Rádió hallgatásakor	26,6	3,2
Internetes oldalak böngészésekor	25,4	1,0
Facebookon és más közösségi oldalakon	29,2	2,0

A nyelvek jövője szempontjából lényeges a presztízsiük. A kutatás során ezért arra is rákérdeztünk, hogy gyermekük későbbi boldogulása érdekében mennyire tartják fontosnak adatközlőink az ukrán, a magyar, az orosz, az angol és a német nyelvet. Az egyes nyelvek fontosságát 1-től (egyáltalán nem fontos) 5-ig (nagyon fontos) terjedő skálán értékelték a megkérdezettek. Mindkét minta nagyon fontosnak tartotta a saját nyelvét. Az ukránok valamivel magasabb fontossági értéket tulajdonítottak saját nyelvüknek, mint a magyarok. Második legfontosabb nyelvként mind az ukrán, mind a magyar minta a globális világnyelvet, az angolt nevezte meg. A harmadik legmagasabb értéket mindkét mintában a másik nyelve kapta: az ukránok eszerint viszonylag magasra értékelik a magyar, a magyarok pedig az ukrán nyelv szerepét gyermekük jövője szempontjából.

⁴ Ebben a számban nincsenek benne azok, akik azt választották, hogy otthon ruszinul beszéltek/beszélnek. Három megkérdezett számolt be arról, hogy gyerekkorában ruszinul beszéltek otthon, és csupán egyetlen adatközlő családjában használják a ruszint most.

A magyarok körében azonban magasabb átlagértéket kapott az államnyelv fontossága, mint az ukránok körében a magyar nyelv. Mindkét minta valamivel fontosabbnak, hasznosabbnak tartja a jövő nemzedék számára a német nyelvet, mint az orosz (2. ábra).

2. ábra. Az egyes nyelvek fontosságának megítélése az ukrán és a magyar mintában (átlagértékek: 1=egyáltalán nem fontos, 5=nagyon fontos)

Asszimiláció

A családban mindkét almintában a saját nyelv használata dominál (4. táblázat). Figyelemre méltó azonban, hogy az ukrán és a magyar almintában egyaránt nőtt azoknak az aránya, akik 6-7 éves gyermekkorukhoz képest ma már az ukrán nyelvet használják otthon a családban, és csökkent azoké, akik a magyart.

4. táblázat. Nyelvhasználat a családban az adatközlő 6-7 éves korában és ma, alminták szerinti bontásban %-ban (az első helyen említett nyelvek)

	ukrán almintá		magyar almintá	
	6-7 éves korban	most	6-7 éves korban	most
ukránul	85,7	92,9	11,9	13,6
magyarul	4,8	2,4	87,8	86,1
oroszul	4,9	1,5	0,3	0,3
más nyelven	4,3	3,2	0	0

Az ukrán mintában az adatközlő gyerekkorához képest jelentősen – 4,9%-ról 1,5%-ra – visszaesett az otthon oroszul beszélők aránya. A népszámlálás során kimutatott hasonló jelenséget kárpátaljai kutatók a reaszimilációval magyarázzák (Molnár – Molnár D. 2005: 20–21). Valószínű, hogy kutatásunk ezen eredményei is erre vezethetők vissza.

Kutatási adatok szerint a kárpátaljai magyarok egy része nem magyar, hanem többségi (ukrán vagy orosz) tannyelvű iskolában szocializálódott. Bár pontos adataink nincsenek arról, hogy a közösség mekkora hányada végzett magyar, illetve nem magyar tannyelvű iskolát, a különböző empirikus kutatások adatai alapján következtethetünk ezekre az arányokra. Az 5. táblázatban nyolc, a közösségben végzett kérdőíves kutatás ide vonatkozó eredményeit foglaltuk össze, melyek azt mutatják, hogy a mintában szereplő adatközlők mekkora hányada végezte magyar, illetve nem magyar nyelven az (általános) iskolai tanulmányait.

5. táblázat. A magyar, illetve nem magyar tannyelvű (általános) iskolát végzett adatközlők aránya a kárpátaljai magyar közösségben néhány szociológiai, szociolingvisztikai kutatás adatai alapján

Kutatási program, év	A minta (fő)	Magyar tannyelvű iskolát végzett, %-ban	Nem magyar tannyelvű iskolát végzett, %-ban
Olvasásszociológiai, 1995 (Gereben 1995, 2005)	300	84	16
Mozaik, 2001 (Csernicskó–Soós 2002)	500	81	19
Rétegződés, 2003 (Beregszászi – Csernicskó 2006)	573	85	15
Nyelvválasztás, 2006 (Molnár 2009a,b, 2010a, b, c.)	516	87	13
Kárpát Panel, 2007 (Papp Z. – Veres szerk. 2007)	350	87	13
Nyelvválasztás, 2008 (Csernicskó 2010b)	410	80	20
B-Fókusz Intézet, 1996 (Dobos 2011)	294	65	35
B-Fókusz Intézet, 2011 (Dobos 2011)	550	55	45
Magyar Ifjúság Kutatás 2016 (Bauer et al. 2017)	500	86	14

A Tandem 2016 adatai szerint az ukrán minta adatközlőinek abszolút többsége ukránul végezte tanulmányait az oktatás minden szintjén. Érdekes, hogy miközben magyar nyelvű óvodába, az általános iskolába (főként alsó tagozatba) még viszonylag sokan jártak az ukrán almintá adatközlői közül, a felsőbb iskolai szinteken már jelentősen csökken a magyar nyelven tanultak aránya (6. táblázat). A magyar mintában a középiskolai szint a legmagasabb iskolai fokozat, ahol a magyar nyelven tanulók aránya meghaladja a 70%-ot, a magasabb iskolai fokozatokban jelentősen visszaesik azoknak az aránya, akik magyar nyelven tanultak (6. táblázat).

**6. táblázat. Az egyes iskolatípusok tannyelve az ukrán és a magyar almintában
(az adott intézménytípust elvégzettek %-ában)**

	ukrán minta			magyar minta		
	ukránul	oroszul	magyarul	ukránul	oroszul	magyarul
óvoda	86,0	6,9	6,5	14,8	7,7	70,5
alsó tagozat (1-4. oszt.)	85,2	6,5	5,3	14,6	7,2	77,8
általános iskola	88,1	5,5	4,0	13,9	6,7	78,8
középiskola	91,6	5,5	2,7	16,8	7,7	75,2
szakiskola	94,6	2,9	2,5	26,6	18,2	51,0
technikum	92,2	5,2	2,6	30,3	28,4	34,9
egyetem (alapszak)	94,0	3,6	1,6	41,5	15,3	38,9
egyetem, mesterképzés	89,1	7,7	1,3	53,4	13,2	26,7

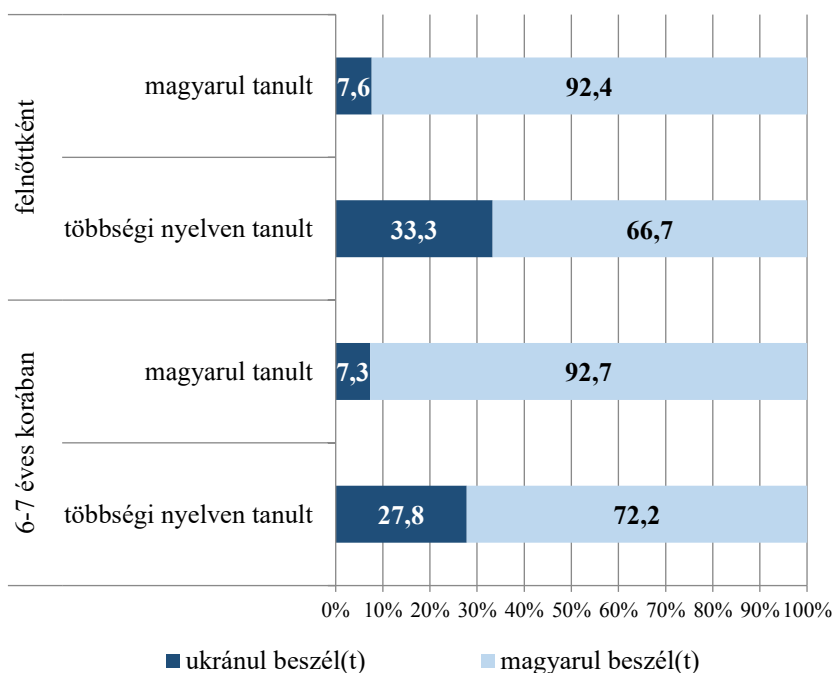
Mindez azért érdemes figyelemre, mert korábbi kutatásaink rámutattak arra, hogy a kárpátaljai magyar közösségben szoros összefüggés mutatható ki az iskoláztatás nyelve és a családi nyelvhasználat között (Cserniczkó 2010b). A kárpátaljai magyar közösség 593 fős reprezentatív mintáján 2010-ben végzett kérdőíves vizsgálat adataiból kiderült például, hogy

„Azok körében, akik nem magyar tannyelvű iskolába jártak, majdnem 40% azok aránya, akik nem csak a magyar nyelvet használják a családi érintkezésben (...); miközben azok körében, akik magyarul tanultak, 93,16% csak magyarul beszél a szüleivel.

Az eredményekből az is azonnal szembetűnik, hogy a többségi nyelven iskolázottak között minden ötödik válaszadó (21,74%) csak többségi nyelven beszél a szüleiével” (Csernicskó 2010b: 81).

Ennek fényében megvizsgáltuk, hogy a Tandem 2016 kutatás során a magyar mintában mutatkozik-e összefüggés az oktatás nyelve, illetőleg aközött, hogy milyen nyelvet használnak a családban. A 2016-ban nyert adatok összecsengenek a korábbi kutatás eredményeivel. A magyar nemzetiségűek körében azok, akik általános iskolai tanulmányaikat magyar nyelven végezték, jóval magasabb arányban használták 6-7 éves gyerekként és használják felnőtt korukban ma is otthon, családi körben a magyar nyelvet, mint azok, akik ukrán vagy orosz tannyelvű intézményben szereztek általános iskolai végzettséget. Az ukrán vagy orosz nyelvű általános iskolába jártak körében négyszer magasabb azoknak az aránya, akik a többségi nyelvet használták/használják otthon a családban (27,8% és 33,3%), mint azok között, akik magyarul tanultak (7,3% és 7,6%) az általános iskolában (3. ábra).

3. ábra. A családban használt nyelv és az általános iskolai tannyelv összefüggése a magyar mintában (%-ban)

A fenti kutatási eredmények különösen fontosak, ha figyelembe vesszük Bartha Csilla kétnyelvűség-kutató szavait: „A

támogató nyelvi jogi keretek, legfőképpen pedig a kisebbség nyelvén folyó oktatás alappillére lehet a nyelvmegőrzésnek” (Bartha 2003).

A 2001-es népszámlálás adatait elemezve Molnár József úgy véli, hogy Kárpátalján a vegyes házasságok „magas arányának kedveznek a különböző nemzetiségek együttélése a megyében, a közöttük levő mérsékelt szociokulturális távolságok, valamint a tolerancia viszonylag magas foka”, majd hozzáteszi: „A házasságok etnikai heterogenitásának mértéke számos társadalmi hatással bír (így például a vegyes házasságokat tartják térségünkben az asszimiláció fő színterének), ami aláhúzza a kérdés tanulmányozásának a fontosságát” (Molnár 2015: 51).

A fentiek alapján mi is megvizsgáltuk, hogy mekkora az etnikailag vegyes házasságok aránya a mintában. Az ukrán mintában a házasságban élők 82,7%-a választott ukrán házastársat magának. A magyar mintában az etnikailag homogén házasságok aránya hasonló volt: 83,5%. Az ukrán minta házasság adatközlőinek tehát 17,3%-a, a magyarnak 16,5%-a élt etnikailag vegyes házasságban. Az ukrán mintában a házasságban élők 7,9%-a magyar, a magyar mintában pedig 11,4%-a ukrán társat választott magának (7. táblázat).

7. táblázat: Az etnikailag homogén, illetve vegyes házasságban élők aránya az ukrán és magyar mintában (a házasságok között, %-ban)

	Etnikailag homogén házasság	Vegyes házasság	Ukrán-magyar frigy
Ukrán minta	82,7	17,3	7,9
Magyar minta	83,5	16,5	11,4

Összefoglalás

Az Ukrajna egészére jellemző többnyelvűség – bizonyos megkötésekkel – Kárpátalján is jelen van. A kutatás adatai alapján megállapíthatjuk azonban, hogy Ukrajna egészéhez mérten Kárpátalján sokkal kisebb az orosz nyelv funkcionális megterheltsége, és jóval nagyobb az ukráné. Konstatálhatjuk, hogy az ukrán anyanyelvűek jóval gyakrabban használhatják kizárólag anyanyelvüket a társadalmi élet különböző helyzeteiben, mint a magyarok. A nyelvhasználati színterek jelentős részén a magyar nyelv jellemzően más nyelvekkel (elsősorban az ukránnal) együtt, váltakozva jelenik meg.

A kárpátaljai ukránok nyelvhasználatában egyértelműen az ukrán nyelv, illetve annak regionális változata dominál. A minta

magyar része nyelvhasználatában a magyar nyelv tölt be meghatározó szerepet.

Az empirikus kutatás adatai alapján egyértelmű, hogy a magyar nyelven oktató iskolai hálózat megőrzése és fejlesztése alapvető fontosságú a magyar nyelv hosszú távú megőrzése szempontjából Kárpátalján. Szoros összefüggés mutatkozik ugyanis az oktatás tannyelve és a magyar nyelv családi használata, a magyar nyelv továbbörökítése között.

Irodalom

- Bartha Csilla 2003. A kisebbségi nyelvek megőrzésének lehetőségei és az oktatás. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.): *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Akadémiai Kiadó: Budapest. 56–75.
- Bauer Béla – Pillók Péter – Ruff Tamás – Szabó Andrea – Szanyi F. Eleonóra – Székely Levente 2017. *Magyar Ifjúság Kutatás 2016 első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok*. Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft.
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2004: *...itt mennyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint: Ungvár
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2006. *A kárpátaljai magyar nyelvhasználat társadalmi rétegződése*. Ungvár: PoliPrint.
- Bernsand, Niklas 2001: Surzhyk and National Identity in Ukrainian Nationalist Language Ideology. In: *Berliner Osteuropa Info.*, 2001/17. 38–47.
- Besters-Dilger, Juliane ed., 2008. Мовна політика та мовна ситуація в Україні (Language Policy and Language Situation in Ukraine), Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”
- Besters-Dilger, Juliane ed., 2009. Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bilaniuk, Laada 2010: Language in the balance: the politics of non-accommodation on bilingual Ukrainian–Russian television shows. *International Journal of the Sociology of Language*, 2010. 210. 105–133.
- Bowring, Bill 2014. The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? In: Lara Ryazanova-Clarce (ed.): *The Russian Language Outside the Nation*. Edingurgh University Press: Edingurgh, 2014. 56–78.;
- Cserniczkó István – Soós Kálmán 2002. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*, 91–135. Budapest: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.
- Cserniczkó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Cserniczkó István 2010a. Az ukrán és az orosz nyelv használati gyakoriságáról a kárpátaljai magyar közösségben. In: Cserniczkó István (szerk.): *Nyelvek, emberek helyzetek: A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint., 86–100.

- Csernicskó István 2013. Ruszin nyelv Kárpátalján: tudományos kérdés ez? In: Fedinec Csilla – Illyés Zoltán – Simon Attila – Vizi Balázs (szerk.): *A közép-európaiság dicsérete és kritikája*. Kalligram: Pozsony, 293–313.
- Csernicskó István 2014. Szeparatizmus vagy valami más? A kárpátaljai szláv regionális nyelvváltozatok gazdasági értéke. *Kisebbségkutatás*, 2014. 23 (3). 99–114.
- Csernicskó István 2016. A kétnyelvű Ukrajna. In: Hires-László Kornélia (szerk.): *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II*. Autdor-Shark: Ungvár. 13–44.
- Csernicskó István 2017. Русинська – мова або діалект? Освітлення проблеми на основі понять соціолінгвістики. In: Márku Anita – Tóth Enikő (szerk.): *Többsnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás*. RIK-U: Ungvár, 108–117.
- Csernicskó István szerk. 2010b. *Nyelvek, emberek helyzetek: A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. PoliPrint: Ungvár.
- Dobos Ferenc 2011. *Asszimilációs folyamatok az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 1996–2011*. Kutatási jelentés. Budapest: B-Fókusz Intézet. Kézirat. <http://www.kmkf.hu/tartalom/asszimilacio.pdf>
- Gereben Ferenc 1995. Nemzeti és vallási identitás kisebbségi és többségi helyzetben. Empirikus vizsgálat hat közép-európai ország magyar nemzetiségű lakossága körében. *Protestáns Szemle* 1995/3: 197–216.
- Gereben Ferenc 2005. *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata*. Budapest: Lucidus Kiadó.
- Kontra Miklós 1998. Sorozatszerkesztői előszó. In: Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest: Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely: Budapest, 1998.
- Márku Anita 2013. „Po zákárpátszki”: *Kétnyelvűség, kétnyelvűségi hatások és kétnyelvű kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar közösségben*. „Líra” Poligráfcentrum: Ungvár, 2013.
- Molnár Anita 2009a. Tannyelv, nemzeti identitás és a nyelvek presztízse – egy Kárpátalján végzett kutatás margójára. In: Borbély Anna, Vančoné Kremmer Ildikó és Hattyár Helga szerk. *Nyelvideológiák, nyelvi attitűdök és sztereotípiák*, 439–446. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet, Gramma Nyelvi Iroda, Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar, Tinta Kiadó,;
- Molnár Anita 2009b. Tannyelv és nemzeti identitás kapcsolata egy 2006-os felmérés tükrében. In: Karmacs Zoltán és Márku Anita szerk. *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*, 122–127. Ungvár: PoliPrint
- Molnár Anita 2010. Az alapadatok. In: Csernicskó szerk. *Nyelvek, emberek helyzetek. Nyelvek, emberek helyzetek: A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint., 62–68.

- Molnár Anita 2010a. A tannyelv hatása a magyar nyelv helyzetére Kárpátalján. In: Garaczi Imre – Szilágyi István szerk. *A kultúra, a tudomány és a nemzet helyzete a Kárpát-medencében, 189–201*. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.;
- Molnár Anita 2010b. Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján. In: Fábri István – Kötél Emőke szerk. *Határhelyzetek 3. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig, 186–212*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.;
- Molnár Anita 2010c. Nyelvi ideológiák és nyelvválasztás összefüggéseiről a kárpátaljai magyarok körében. In: Kozmács István, Vančóné Kremmer Ildikó szerk. *Közös jövőnk a nyelv II. Nyelvtudomány és pedagógia, Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért, Veda pre vzdelanie – vzdelanie pre vedu, Science for Education – Education for Science. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta stredoeurópskych štúdií, 53–63*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.
- Molnár József – Molnár D. István 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköz Tanácsa.
- Molnár József 2015. Etnikai vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében. *Limes – 2015*: 51–62.
- Papp Z. Attila – Veres Valér szerk. 2007. *Kárpát Panel 2007. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Shumlianskyi, Stanislav 2010. Conflicting abstractions: language groups in language politics in Ukraine. *International Journal of the Sociology of Language*,. 201. 135–161.
- Капраль Михаил – Поп Иван 2001. Язык подкарпаторусинский. In: Ivan Pop (ed.): *Энциклопедия Подкарпатської Руси*. Издательство В. Падяка: Ужгород, 2001. 425–430.
- Масенко Ларіса 2010: *Нариси з соціолінгвістики*. Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”: Київ,. 68.;
- Масенко Ларіса 2011: *Суржик: між мовою і язиком*. Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”: Київ,. 4–6.;
- Німчук Василь 2000. Закарпатський говір. In: Русанівський В. – Тараненко О. (eds.): *Українська мова. Енциклопедія*, Видавництво „Українська енциклопедія” ім. П. Бажана: Київ.
- Савойська Світлана 2011. *Мовно-політичний сепаратизм як фактор дестабілізації єдності українського суспільства в умовах пост-радянської трансформації*. ВЦ „Провіта”: Київ.
- Чучка Павло 2000. Русинська мова. [The Rusyn language] In: Русанівський В. – Тараненко О. (eds.): *Українська мова. Енциклопедія*, Видавництво „Українська енциклопедія” ім. П. Бажана: Київ.

SZERZŐINK

Bartha Csilla, dr. habil. CSc

Magyar Tudományos Akadémia, Nyelvtudományi Intézet,
Többnyelvűségi Kutatóközpont

Beregszászi Anikó, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Brenzovics László, PhD

Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség
Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa, képviselő
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Alapítvány

Prof. dr. Cserniczkó István

II Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont, Pannon Egyetem

Dudics-Lakatos Katalin, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Fedinec Csilla, PhD

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet

Fenyvesi Anna, dr. habil. PhD.

Szegedi Tudományegyetem

Gazdag Vilmos, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Hires-László Kornélia

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Karmacsi Zoltán, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Lechner Ilona

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

Márku Anita, PhD

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont

Máté Réka

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont
Pannon Egyetem, Többnyelvűségi Nyelvtudományi Doktori Iskola

Tóth-Orosz Enikő

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal
Nyelvészeti Kutatóközpont
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

Tóth Mihály, CSc

Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia, Koreckij Állam- és
Jogtudományi Intézete

Vančo, Ildikó, dr. habil. PhD.

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

№93—Лінгвістична майстерня Збірник статей дослідників Науково-дослідного центру ім. А. Годинки Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. / За редакцією Черничко С. – Марку А. – Ужгород: Аутдор-Шарк, 2019 – 240 с. (українською, угорською та англійською мовами).

ISBN 978-617-7132-98-0

У виданні подаються наукові статті дослідників-мовознавців Науково-дослідного центру ім. А. Годинки Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. Збірник містить статті про стан, проблеми і перспективи освіти угорською мовою на Закарпатті; угорські говори Закарпатського краю; українські лексичні запозичення в угорській та угорські запозичені слова в українській мові; мовний ландшафт Закарпаття; методика викладання угорської мови як рідної та іноземної мови; питання мовної політики у дзеркалі Закону України «Про засади державної мовної політики».

УДК:81'1:001.814

№93

Наукове видання

ЛІНГВІСТИЧНА МАЙСТЕРНЯ

Збірник статей дослідників Науково-дослідного центру ім. А. Годинки
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

За редакцією Черничко С. та Марку А.

Папір офсетний. Формат 70x100/16.

Умовн. друк. арк. 11,27. Тираж 200. Зам. 13.

Видруковано ПП "АУТДОР-ШАРК"

88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15./1.: Тел. 3-31-25

E-mail: office@shark.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року